Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 115 1994

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson
Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark
Stockholm: Kjell Espmark, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin
Umeå: Sverker R. Ek
Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företrädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfekt), dels i form av utskrift på papper.

ISBN 91-87666-09-X
ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Reklam & Katalogtryck, Uppsala 1995

Sagan som dikt och samhällsspegel

Aktuell forskning om fornisländsk litteratur

Av LARS LÖNNROTH

1.

Med en viss förenkling kan 1900-talets forskning om isländska sagor sägas ha utvecklat sig som ett treaktsdrama. I första akten, som varar fram till mitten av 1940-talet, betraktas sagorna ännu i huvudsak som realistiska och tillförlitliga källor till Nordens äldsta historia och vikingatidens kulturförhållanden. Forskningen domineras av filologer i nära samarbete med folklivsforskare och historiker.

Andra akten börjar med att sagorna underkänns som historiska källor och i stället alltmer läses som »litteratur», mer eller mindre fritt komponerad av medeltidens isländska författare, fast ofta på grundval av muntliga sägner, legender och myter. Sagatexterna blir nu i växande grad en angelägenhet för litteraturforskarna, medan historikernas, filologernas och folklivsforskarnas intresse i samma mån minskar. Till att börja med domineras litteraturforskningen av den s.k. »isländska skolan», som i huvudsak söker förklara sagagenrernas framväxt ur rent isländska förutsättningar. Efterhand som sagaforskningen internationaliseras under 60- och 70-talen, blir det dock vanligare att se sagorna som en del av den allmäneuropeiska medeltidslitteraturen. Sagatexternas berättarteknik, stil och ideologiska tendenser analyseras, vilket medför att de inte längre framstår som entydigt »realistiska» eller »objektiva» i sin framställning.

Tredje akten inleds under 80-talet, då historiker och socialantropologer återigen börjar intressera sig för sagatexterna som historiska källor – nu under inflytande från den franska Annales-skolans idéer om »historisk antropologi» och »mentalitetshistoria». Det blir nu åter vanligt att läsa sagatexten som en spegel av verkligheten. Men den verklighet man söker fånga är inte längre i första hand den verklighet som sagan *handlar om* (dvs vikingatidens nordiska krig och släktfejder) utan i stället verkligheten i det samhälle *där sagan kom till*, dvs medeltidens Island.

De nya arbeten jag diskuterar i denna krönika är främst representativa för »tredje aktens» forskning. Först vill jag emellertid presentera en ny stor litteraturhistoria, som på ett utomordentligt sätt speglar insikter och resultat vunna under »andra akten».

2.

Den nya litteraturhistorien heter *Íslensk bókmenntasaga* och har hittills utkommit i två välmatade band, skrivna av ett flertal yngre forskare under ledning av *Vésteinn Ólason*, nyutnämnd litteraturprofessor vid Islands universitet, och utgivna 1992–93 av förlaget Mál og Menning i Reykjavik. Första bandet (625 sidor) omfattar Edda- och skaldedikt, det mesta av sagalitteraturen (utom ättesagor och fornaldarsagor) samt helgonlegender, tidig religiös poesi, lagtexter och diverse lärda skrifter, häribland Snorre Sturlassons Edda och andra verk med poetologiskt eller retoriskt innehåll. Andra bandet (571 sidor) omfattar de berömda ättesagorna tillsammans med fornaldarsagor, riddarsagor, senmedeltida religiös diktning, ballader och s.k. rímur samt reformationstidens och 1600-talets diktning. Meningen är att de båda banden skall följas upp av ytterligare två, redigerade av Halldór Guðmundsson. I denna krönika behandlar jag enbart de avsnitt som handlar om medeltidslitteraturen.

För att få perspektiv på dessa avsnitt bör man se dem i relation till vad som på 40- och 50-talen skrevs i samma ämnen av den »isländska skolans» två stora ledargestalter, Sigurður Nordal och Einar Óláfur Sveinsson. Dessa numera döda och legendariska litteraturprofessorer verkade inte bara som forskare utan också i hög grad som kulturambassadörer för sitt land under den smärtsamma frigörelseprocessen från Danmark under och efter andra världskriget. Också i sina litteraturvetenskapliga arbeten kämpade de för sitt lands frihet och ära. Under 50-talet ledde de bland annat en internationell kampanj för att de isländska handskrifterna skulle återföras till hemlandet från Köpenhamn – en kampanj som till slut blev framgångsrik och gjorde båda till nationens hjältar. Men den nationella hjälterollen kom i någon mån

också att snedvrida deras vetenskapliga resultat.

Reservationen »i någon mån» bör eftertryckligt betonas. De textutgåvor och litteraturhistoriska verk, som den »isländska skolan» åstadkom, framstår också i dag som högst imponerande, främst genom sin osedvanliga blandning av analytiskt förnuft och folklig genomslagskraft. Som forskare bidrog Nordal och Sveinsson otvivelaktigt till att bryta ner åtskilliga dubiösa föreställningar om sagalitteraturens höga ålder, muntliga karaktär, historiska pålitlighet och ursprung i hednatidens »germanska» kultur. De visade med goda argument att sagatexterna i många fall är att betrakta som individuella diktverk, skapade av isländska författare under 1200-talet, om än med visst underlag i äldre tradition från vikingatiden. Den uppfattningen har stått sig bra genom åren, även om den ibland ifrågasatts.

Mer diskutabla var dock en del andra åsikter som Nordal, Sveinsson och övriga medlemmar av den »isländska skolan» förde fram. Sålunda överdrev de – särskilt när de hänvände sig till egna landsmän – den isländska nationallitteraturens egenart och förankring i bondesamhället, samtidigt som de undervärderade det utländska kulturinflytande som under medeltiden främst förmedlades av munkar och präster. Länge bortsåg man på Island från de spår som kristen europeisk översättningslitteratur – t.ex. riddarromaner, krönikor, helgonlegender – lämnat redan i de klassiska sagatexterna och än mer i senare medeltidstexter.

Den litteratur som skapades sedan landet 1264 mist sin politiska självständighet behandlades å andra sidan ofta som dekadensfenomen eller åtminstone som verk av lägre rang. Det mesta som skrevs under de förödmjukande seklerna av norsk-danskt kolonialvälde ställdes i skuggan av Snorre Sturlasson och hans generation av självständiga bondehövdingar på 1200-talet – en patriotiskt förebildlig generation som förutsattes ha stampat den klassiska sagan ur fosterjorden nästan helt av egen obändig kraft.

Särskilt beklagligt var, att de litterära texterna sällan underkastades någon estetisk analys i det egna hemlandet. Nordal och Sveinsson var visserligen själva diktarsjälar med stor intuitiv känsla för texternas konstnärliga egenart, men som forskare var de i första hand filologer, inriktade på att datera medeltida handskriftsversioner och utreda hur dessa versioner förhöll sig till varann. De nådde därför sällan fram till mer övergripande tolkningsfrågor eller till några egentliga studier av texternas struktur och uttrycksformer.

Den »isländska skolan» fick stort gensvar både i det egna landet och utomlands, men sedan 60-talet har den fått mothugg i den alltmer internationaliserade forskningen om norrön litteratur. Sagornas förbindelser med annan europeisk diktning har efterhand kartlagts och erkänns numera av nästan alla, samtidigt som tron på den muntliga traditionens betydelse har återkommit i ny kapprock, inspirerad av teoretiker som Walter Ong och Milman Parry. Också den litteratur som skapades efter självständighetens slut har äntligen blivit föremål för systematisk utforskning.

Framför allt har den litterära texten satts i centrum som aldrig förr och studeras numera ofta i ljuset av modern litteraturteori. Inte minst gäller detta den forskning som initierats i USA, där några av de tongivande litteraturvetenskapliga verken om äldre isländsk diktning skrivits under senare decennier (se den utmärkta forskningsöversikten *Old Norse – Icelandic Literature: A Critical Guide*, red. Carol J. Clover & John Lindow, Ithaca & London 1985, samt min egen uppsats »På andra sidan Fyrisvallarna. Några tendenser i modern sagaforskning», i *Snorre Sturlasson och de isländska källorna till Sveriges historia*, red. Göran Dahlbäck, Stockholm 1993, s. 85–103).

Den litteraturhistoria som Vésteinn Ólason och hans medarbetare nu skrivit är i huvudsak helt på linje med den moderna och internationella forskningen. Förbindelsen med Nordals och Sveinssons »isländska skola» har delvis bevarats, men synfältet har kraftigt utvidgats. Sagorna och Eddan tolkas inte längre ensidigt ur den nationella isoleringens perspektiv utan som en del av nordisk och europeisk medeltidsdiktning. En lång rad andra genrer – t.ex. ballader, helgonlegender, psalmer och annan religiös lyrik – får här för första gången en tillfredsställande litteraturhistorisk behandling. Textgenomgången är inte bara filologiskt utan mestadels också litteraturkritiskt av mycket hög kvalitet.

De mest omfattande partierna har skrivits av huvudredaktören Vésteinn Ólason själv, känd som expert på isländska ballader och annan diktning, och av hans kollega Sverrir Tómasson, främst känd som specialist på medeltidens lärda retorik. Ólason skriver mest om den litteratur som i större eller mindre grad vilar på muntlig tradition – Eddadikt, skaldekvad, ättesagor, ballader och s.k.

rímur – medan Tómasson skriver om olika lärda genrer, Snorres Edda, kungasagor och religiös litteratur. Härtill kommer avsnitt om samtidskrönikor av Guðrún Nordal (en sondotter till den store Sigurður) och om riddarsagor och fornaldarsagor av Torfi Tulinius.

Vésteinn Ólasons kapitel om de berömda ättesagorna kommer förmodligen att tilldra sig särskilt intresse. Han kryssar där elegant mellan svårförenliga teorier, som alla i dag har anhängare. Är texterna uttryck för muntlig tradition eller skriftligt författarskap? Skall de läsas som socialantropologiska »case studies» eller som ett slags historiska romaner med rötter i europeisk berättartradition? Är de biografier, hjältedikt, juridiska fejdstudier, bygdekrönikor eller ödesdramer? I vilken grad är deras världsbild färgad av kristna respektive »hedniska» föreställningar? Vésteinn Ólason försvär sig inte slutgiltigt åt någon teori, men hans litterära analyser av sagatexterna är av yppersta klass och tar väl vara på deras inre motsättningar.

Än mer imponerande är hans sätt att utreda Edda- och skaldediktens intrikata versformer, genrer och stildrag, bland annat genom att visa hur den muntliga diktens formspråk sammanhänger med det sätt på vilket den framförs. I motsats till äldre forskare undviker Vésteinn Ólason att slå fast dateringar eller rekonstruera »ursprungliga» läsarter utan nöjer sig med att tolka texten som den faktiskt föreligger, ofta som resultat av en långvarig traditionsprocess.

Ett bra exempel utgör behandlingen av Völuspá, denna storslagna mytologiska dikt om världens skapelse och undergång. För Sigurður Nordal var Völuspá komponerad av en enskild islänning någon gång i själva övergången mellan hedendom och kristendom omkring år 1000. För Vésteinn Ólason är dikten i stället en föränderlig text, tillkommen under loppet av flera århundraden: vissa strofer kan vara långt äldre än Nordal trodde (och diktade långt utanför Island), medan andra tycks vara väsentligt yngre och möjligtvis diktade först på 1200-talet, när texten skrevs ned. Frågan är väl om texter som Völuspá någonsin haft »författare» i nutida mening – kanske bör vi snarare tala om flera olika »traditionsbärare», mer eller mindre kreativa och nyskapande. Intet hindrar dock Vésteinn Ólason från att analysera den bevarade texten av Völuspá som estetisk struktur, om än av fragmentarisk och tvetydig art, där kristna och hedniska bilder blandas på ett fascinerande och förbryllande sätt.

Verkets övriga medarbetare har ur rent litterär synvinkel fått ett mindre tacksamt stoff att förvalta än huvudredaktören, men de har desto fler nyheter att bjuda på, eftersom de skriver om texter som försummats av äldre litteraturforskning. På många sätt banbrytande är vad Sverrir Tómasson här skriver om Islands grammatisk-retoriska litteratur, vars teorier om ordkonsten utan tvivel betydde mycket också för diktarnas praxis. Tillsammans med Snorres Edda utgör dessa skrifter Nordens främsta bidrag till den europeiska poetiken och förtjänar att uppmärksammas betydligt mer av den internationella forskningen på kritikhistoriens och litteraturteorins område.

Intressanta nyheter bjuds ävenledes i Guðrún Nordals analys av Sturlungasagan och Torfi Tulinius' genomgång av fornaldarsagor och riddarromaner. Sturlungasagans öde har länge varit att enbart betraktas som källa om Snorre Sturlasson och hans samtid. Här betraktas verket som litteratur, underkastat samma typ av kompositionella överväganden som ättesagor och riddarromaner.

Det nya med Torfi Tulinius' avsnitt är framför allt att de »inhemska» fornaldarsagorna (om Ragnar Lodbrok, Orvar Odd och andra nordiska forntidshjältar) behandlas tillsammans med de »utländska» riddarromanerna (om Yvain, Tristan, Karl den store, Didrik av Bern med flera), så att man kan se att de faktiskt har mer gemensamt än vad äldre forskare insåg. Tulinius kan därigenom också kasta nytt ljus över den traditionella indelningen av fornaldarsagorna i »hjältesagor» – med rötter i gammal Eddatradition – och »äventyrssagor» med närmare anknytning till folksagor och riddarromantik.

Allt är naturligtvis inte perfekt i denna nya litteraturhistoria. En del dateringsresonemang och sagotolkningar kan ifrågasättas. Undantagsvis störs man också av enstaka återfall i den isländska skolans nationalism. Så till exempel när Sverrir Tómasson i anmärkningsvärt bister ton förebrår den framstående, numera döde Oxfordprofessorn och sagaforskaren Gabriel Turville-Petre för att denne som företrädare för en stor kulturnation inte såg egenarten i isländska »fiskares och bönders berättarkonst» (del II s. 282).

Men sådant är alltså undantag och får väl främst uppfattas som en berättigad hyllning till de litteraturintresserade isländska fiskarna och bönderna, som nog måste offra dyra slantar på det här verket, om det ekonomiskt skall gå ihop. Som

helhet är *Íslensk bókmenntasaga* ett verkligt storverk, som förenar internationell utblick, vetenskaplig metod och stor lärdom med enastående förmåga att levandegöra det litteraturhistoriska stoffet för den lilla önationens isländska publik.

3.

Den historisk-antropologiska sagaforskningen introducerades på 80-talet genom verk som Jesse Byock: *Feud in the Icelandic Saga* (Berkeley & Los Angeles 1982), Kirsten Hastrup: *Culture and History in Medieval Iceland. An Anthropological Analysis of Structure and Change* (Oxford 1985) och Preben Meulengracht Sørensens *Norrønt nid. Forestillingen om den umandige mand i de islandske sagaer* (Odense 1980). De hittills enda svenska representanterna för denna typ av sagaforskning är Eva Österbergs uppsats »Tystnadens strategi. Miljö och mentalitet i de isländska sagorna», *Historisk tidskrift* 1991 samt Agneta Breischs doktorsavhandling *Frid och fredlöshet. Sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid* (Uppsala 1994).

Gemensamt för arbeten av den här typen är att de använder sagorna för att dra slutsatser om idéföreställningar, mentalitet och sociala mönster i det isländska samhälle där sagorna skrevs. De representerar på flera sätt en nyttig reaktion, dels mot den traditionella källkritikens totala utmönstring av sagorna som historiska källor, dels mot den moderna litteraturforskningens tendens att uppfatta sagatexterna som ren fiktion utan något som helst samband med verkligheten.

Ty att det finns en social »verklighet» bakom sagatexterna är enligt min mening uppenbart. Dock bör man ha klart för sig – speciellt efter den litteraturvetenskapliga sagaforskning som utförts under 60- och 70-talen – att det i texten handlar om en stiliserad, mytologiserad, ideologiserad och litterariserad verklighet. Och källkritikens regler gäller fortfarande för den som vill komma åt verkligheten *bakom* denna »verklighet».

Här brister det tyvärr på sina håll. Sålänge de nya »historiskt-antropologiskt» inspirerade forskarna nöjer sig med att studera normer och mentalitet går det väl an, ty sådant kan med fördel studeras också i rent mytiska texter. Av samtidssagor som Sturlunga och en del ättesagor vågar man väl också dra en del försiktiga slutsatser om kulturvanor, rättspraxis, skick och bruk med mera sådant i 1200-talets isländska samhälle, kanske ibland också om äldre perioder, när texternas uppgifter stämmer med arkeologiska fynd, runinskrifter och annat sådant.

Men man kan inte bara postulera att det är om den historiska verkligheten sagorna handlar - för att därefter blunda för allt det övernaturliga och mytiska eller se bort från texternas struktur, berättarteknik och retorik. En del av de nya sagaforskarna drar enligt min mening alltför långtgående slutsatser om verkligheten bakom texten. Värre är dock enligt min mening att de i vissa fall banaliserar texten genom att reducera den till socialrealism.

Jag skall här diskutera tre aktuella och redan mycket omtalade böcker av denna typ, först den amerikanske rättshistorikern William Ian Millers *Bloodtaking and Peacemaking*, sedan den norske historikern Sverre Bagges *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, sist – och utförligast – den danske litteraturforskaren Preben Meulengracht Sørensens doktorsavhandling *Fortælling og ære.* I huvudsak kommer jag att uppehålla mig vid övergripande metodiska frågor och behandla dem ur specifikt litteraturvetenskaplig synvinkel. Detta innebär att jag här inte kan göra något av dessa betydande nya arbeten full rättvisa, särskilt inte vad gäller deras enskilda bidrag till sagaforskningen. Mina synpunkter får mer karaktär av principiellt debattinlägg än av egentlig recension.

4.

William Ian Millers grundläggande och mycket fruktbara idé i *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law, and Society in Saga Iceland* (Univ. of Chicago Press 1990) är att jämföra de fornisländska lagarnas abstrakta bestämmelser med sagornas konkreta skildringar av rättsfall för att därigenom få en mer precis uppfattning om normer och social praxis. Delvis har sådana undersökningar gjorts redan i början av detta sekel av den store tyske germanisten Andreas Heusler, men Miller utvidgar Heuslers filologiska metodik med detaljerade textanalyser och intressanta socialantropologiska jämförelser från andra kulturer.

Redan tidigt i sin framställning sopar han den traditionella källkritiken åt sidan: »My tendency is to trust the saga as long as the account it gives is not marked by obvious indicia of incredibility and as long as the account it gives fits in fairly well within the ranges of types of dispute processing

that modern sociology and anthropology have helped discover and describe» (s. 76, jfr även s. 45). När Miller säger sig »lita på sagan», menar han dock inte att han tror på att den enskilda händelse som skildras har ägt rum i verkligheten. Vad han litar på är att händelser som denna har *kunnat* äga rum och speglar ett slags praxis, speciellt om samma handlingsmönster återkommer i flera olika texter.

De sagatexter han använder är dels ättesagor som utspelar sig under vikingatiden (t.ex. Njåls saga, Laxdalingarnas saga etc.), dels »samtidssagor» som handlar om 1200-talet och ingår i Sturlunga. Därmed anser han sig få en bild både av vad som var praxis i dåtidens samhälle och vad som ansågs ha gammal hävd från äldre tid, även om det rent faktiskt inte stammade från vikingatiden utan mycket väl kan tänkas ha uppstått senare.

Boken består av en serie enskilda studier av olika rättsbegrepp och institutioner, illustrerade av noggrant beskrivna »case studies» ur olika ättesagor. Inledningsvis demonstrerar Miller sin metod på en »modelltext» i form av en mycket kort men typisk saga, *Þorsteins Þáttr stangarhöggs*, som skildrar en fejd mellan en fattig isländsk bonde och bygdens mäktigaste hövding. Historien påstås ha utspelat sig på vikingatiden och har tidigare av den amerikanske litteraturforskaren Theodore M. Andersson (i *The Icelandic Family Saga: An Analytic Reading*, 1967) använts som typexempel på hur ättesagans konflikter brukar vara uppbyggda rent berättartekniskt. För Andersson och hans (mer eller mindre strukturalistiska) efterföljare är det fråga om en narrativ struktur, ett episkt grundmönster, som sannolikt ärvts från Eddans hjältedikter och därför inte alls behöver spegla verkligheten. För Miller (liksom för Jesse Byock) är däremot samma struktur ett vittnesbörd om hur det faktiskt brukade gå till vid sådana fejder, åtminstone på Sturlungatiden.

Vad som händer är i stora drag, att den fattige Torsten deltar i en s.k. »hingsthetsning», en i sagorna ofta omtalad idrott, där två män kämpar mot varann till häst. Under kampen får han ett regelvidrigt och ojuste slag över ryggen med motståndarens käpp. Själv vill den saktmodige Torsten inte göra någon affär av slaget, men hans folkilskne gamle far hetsar honom att kräva ersättning av motståndaren, som arbetar för bygdens mäktige hövding, Bjarne på Hov. När Torsten till slut motvilligt uppsöker sin motståndare för att utröna om slaget utdelats med flit eller varit en ren olyckshändelse, s.k. »vådaverk», blir den fattige bonden så hånfullt bemött, att han för sin äras skull måste slå ihjäl motståndaren. Härav uppstår en fejd, som leder till att Torsten efterhand måste slåss mot flera av Bjarnes män och till sist mot Bjarne själv. Hövdingen får dock sådan respekt för Torstens mod och rakryggade uppförande, att han efterhand väljer att sluta fred och erbjuda fattigbonden en ärofull plats bland sina egna män. Det hela leder till en för båda parter ärofull uppgörelse, som inte ens Torstens folkilskne gamle far förmår rubba, trots att han gör ett misslyckat försök att dräpa Bjarne.

Med hjälp av citat ur Sturlungatidens isländska lagar analyserar Miller först begreppet »vådaverk» och visar, att det för tidens rättsuppfattning inte var den bakomliggande avsikten i och för sig, som avgjorde om en skadegörelse var brottslig eller ej utan snarare hur förhållandet mellan skadegöraren och hans offer uppfattades i offentligheten. För att gälla som »vådaverk» måste skadegörelsen sålunda *tolkas* av den allmänna opinionen såsom icke-fientlig och därmed som icke-kränkande. Detta är Torsten själv beredd att göra (och därmed blunda för skadegörarens eventuella onda avsikter), men motståndarens öppet hånfulla attityd gör det omöjligt att hålla fast vid en sådan välvillig tolkning, och därmed blir fejden en nödvändighet, som Torsten inte kan undandra sig utan förlust av ära.

Så långt är Millers rättshistoriska analys föredömlig och givande även ur litterär synvinkel. Man följer honom också gärna när han går vidare och analyserar själva fejdprocessen och det rättsliga förhållandet mellan hövdingar och småbönder såsom detta framträder i berättelsen, i samtida lagar och i diverse analoga rättsfall, dels på Island, dels på andra håll i världen. Här kan man verkligen se vad en historisk-antropologisk detaljstudie kan ge, också för den estetiska förståelsen av texten!

Däremot är det knappast rimligt att av denna berättelse dra slutsatser om hur hingsthetsningar i verkligheten brukade utkämpas eller hur hövdingar *rent faktiskt* brukade uppträda på Sturlungatiden. Miller anser t.ex. att man av historien kan dra slutsatser om hur det gick till när en hövding på 1200-talets Island utvidgade sin makt och egendom på fria småbönders bekostnad. Den slutsatsen är nog tvivelaktig, bland annat därför

att det här handlar om litterära hjälteideal, inte om realistiskt uppfattade samtidsgestalter. Det framgår också av en del formuleringar mot berättelsens slut, att hednatidens hjältar här betraktas ur ett kristet ideologiskt perspektiv. Såväl Torsten som Bjarne framställs som typiska »ädla hedningar», som genom sin fridsamhet förebådar kristendomen, medan däremot Torstens far närmast är en klichéartad bråkmakare av vikingatyp. Genom att inte uppmärksamma sådana stereotypa och ideologiskt betingade inslag i berättelsen förbiser Miller dess litterära karaktär och överdriver dess betydelse som rättshistorisk »case study».

Överhuvudtaget säger Millers »case studies» mer om Sturlungatidens rättsnormer än om normernas faktiska tillämpning. Genom att analysera scener där varor byter ägare i en rad sagor – samt jämföra dessa scener med lagar och andra dokument – kan han exempelvis göra sannolikt, att regelrätt *köp* ansågs vara något relativt skamligt, passande för lumpna karaktärer, medan däremot *utbyte av gåvor* ansågs vara något fint och ädelt, passande för hövdingar och stora män. Detta är i och för sig ytterst intressant och viktigt för förståelsen för sagornas ideologiska universum.

Men härav följer ju inte – som Miller ibland tycks förutsätta – att köp *rent faktiskt* var sällsynt och utbyte av gåvor vanligare i medeltidens isländska samhälle. Människors normer är ju något helt annat än deras faktiska uppförande. Genom analys av viktorianska romaner kan man förvisso göra sannolikt – om det nu skulle behövas – att sex utanför äktenskapet inte var socialt accepterat av den viktorianska överklassen. Däremot kan man knappast härav dra slutsatsen att utomäktenskapligt sex sällan förekom. Av andra och bättre källor vet vi, att det faktiskt praktiserades rätt ofta.

Trots invändningar av denna principiella art menar jag att Millers bok väsentligen utvidgar vår kunskap om ättesagornas värld genom att lyfta fram rättsbegreppen och de sociala normerna på ett klarare och tydligare sätt än hittills. Själv gör han inte anspråk på att säga något nytt om sagorna som litteratur men visar ändå god känsla för texternas litterära kvaliteter. Dessutom skriver han med en briljans som gör hans bok till ett nöje att läsa.

5.

Sverre Bagges syfte med sin bok *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla* (Univ. of California Press 1991) är att rekonstruera Snorre Sturlassons samhällssyn och politiska ideologi, hans uppfattning om historien. Han vill också relatera Snorres verk till annan medeltida historieskrivning, bestämma dess idéhistoriska och genrehistoriska förutsättningar. Hans grundläggande problemställning kan därför tyckas vara mer lämpad för litteraturforskaren än för historikern.

Boken vittnar om, att Bagge satt sig väl in i de senaste decenniernas litteraturvetenskapliga, idéhistoriska och filologiska forskning om sagorna. Sålunda har han fullt klart för sig, att Heimskringla numera måste ses i relation till europeisk historiografi och inte enbart mot bakgrund av norrön sagatradition. Han hänvisar ofta till modern litteraturforskning och till historiografiska arbeten som amerikanen William Brandts bok *The Shape of Medieval History* (1966) med dess intressanta men rätt diskutabla indelning av europeiska medeltidskrönikor i »klerikala» respektive »aristokratiska».

Sverre Bagges egen metod är inte desto mindre den traditionelle historikerns såtillvida, att han snarare ägnar sig åt källkritik än åt litterära textjämförelser eller strukturanalys. Sålunda vill han fastställa Snorres »politiska tendens» genom att studera hur han förhåller sig till de äldre kungasagor han använt som källor. Vad lägger Snorre till och vad drar han ifrån? Hur skiljer han sig idémässigt från föregångarna? Hur kommenterar han själv deras uppfattning? Vilka slutsatser kan härav dras om hans ideologi och samhällssyn?

En källkritisk analys av det slaget kan i teorin synas rimlig, men i praktiken blir den lätt onyanserad, om man inte räknar med andra »tendenser» än dem som explicit deklareras eller kan avslöjas genom uppenbart tendentiösa textändringar. Till de största svårigheterna vid analysen hör den klassiska sagastilens formella »objektivitet», dvs dess undvikande av direkt värderande kommentarer och känslouttryck. Stilen gör det med andra ord nödvändigt att läsa »mellan raderna», om man vill upptäcka vart författaren (eller texten) egentligen vill hän. Sverre Bagge är inte omedveten om problemet, men han tar enligt min mening inte tillräckligt hänsyn till det.

En bättre metod – som också används av Bagge – är att på William Ian Millers vis detaljgranska de konflikter som skildras i sagatexten. Vad gäller konflikterna? Hur presenteras de? Vad för slags aktörer uppträder på respektive sida? Vilka värderingar är det som explicit eller implicit styr deras handlingar? För att få svar på frågorna måste man dock vara beredd att inte bara granska det yttre handlingsförloppet utan också *texten* i hela dess språkliga och stilistiska komplexitet, men detta gör knappast Bagge i den utsträckning som en litteraturforskare kunde önska.

Det viktigaste resultatet av Bagges undersökning blir, att Snorre – trots att han är kristen och i vissa stycken klart påverkad av utländsk historieskrivning – ändå starkt skiljer sig från den europeiska traditionen genom sin relativa opartiskhet och ideologiska neutralitet. I motsats till den marxistiske historikern Halvdan Koht menar inte Bagge att man ur Heimskringla kan utläsa något ställningstagande till fördel för en bestämd samhällstyp, ideologi eller samhällsklass. Ej heller kan Snorres historieskrivning inordnas i William Brandts »klerikala» eller »aristokratiska» kategorier (vilket knappast är överraskande, eftersom Brandts indelning av stoffet är alltför grov för att kunna användas på sagatexter). För Bagge framstår Snorre snarast som en skeptisk och relativt modern ande, som med sin svalt opartiska framställning av maktkonflikter förebådar Machiavelli. Såtillvida innebär hans bok ett slags Ehrenrettung för Snorre som historiker och ett återvändande till en ganska traditionell syn på sagaskrivningen som »objektiv» och »realistisk».

Bagges resultat kan dock ifrågasättas. Vad man kan hålla med honom om är att Heimskringla, till skillnad från många klerikala historieverk i dåtidens Europa, inte har någon konsekvent genomförd augustinsk historiesyn, ej heller någon hövisk panegyrik av härskarna som i medeltidens aristokratiska krönikor. Huvudsakligen förklaras detta av Snorres stränga fasthållande vid klassisk sagastil men delvis också av det faktum, att han ibland vill hålla flera tolkningsmöjligheter öppna för läsaren. Av samma skäl har det kristna moraliserandet strukits ner eller dämpats jämfört med vissa äldre källor, t.ex. i skildringen av Olav den heliges fall, där Snorre inte vill skildra fallet som ett rent resultat av diaboliska manipulationer utan också som ett resultat av ett komplicerat politiskt maktspel mellan Olav, Knut den store av Danmark och diverse småhövdingar.

Men det finns andra tillfällen, då Snorre faktiskt mycket klart låter en kristen historiesyn komma till uttryck. Sedan han skildrat hur den hedniske Håkon jarl störtats från makten av bönderna och fått halsen avskuren av sin träl i samma ögonblick som den kristne Olav Tryggvason anlänt för att ta över makten i Norge, kommenterar han händelsen på följande vis:

> Håkon jarl var en högst dugande man och det var en väldig olycka som förde en sådan hövding till sin yttersta dag. Men främsta skälet härtill var, att nu var den tiden kommen, då blotskapen och blotmännen skulle fördömas, och i stället kom den heliga tron och rätta seder.

Uppenbarligen menar Snorre här, att Norges kristnande var av Gud förutbestämt och hedningen Håkon jarls död styrd av övernaturliga krafter. Kommentaren går inte att bortförklara som övertagen från äldre källor – allt tyder tvärtom på att Snorre själv satt in meningen för att förklara den bristande överenstämmelse han fann i traditionen mellan å ena sidan skaldedikterna, där Håkon jarl hyllas som en dugande härskare, och å andra sidan den klerikala historieskrivningen, där samme man skildras som en hednisk usling, förtjänt av att störtas från makten. Men även *om* Snorre skulle ha övertagit synpunkten från någon äldre källa, är den ju likafullt en del av hans text och bestämmer därmed tolkningen av Heimskringla.

Även på andra ställen kommer denna typ av kristen historiesyn till uttryck. Ett berömt exempel är drottning Ragnhilds dröm i Heimskringlas början (Hálfdanar saga svarta, kap. 6). Drottningen tycker sig se ett väldigt träd som växer upp av det törne hon tagit ur sin särk. Trädets nedre del är röd som blod men högre upp är stammen vackert grön och grenarna vita som snö. Trädet synes här beteckna Norges kungaätt och dess röda del hednatiden, medan den gröna delen med de vita grenarna betecknar den kristna tid då kungar som Olav Tryggvason och Olav den helige kommer att dyka upp. Att det är så drömmen måste tolkas framgår av att Ragnhilds man, kung Halvdan svarte, omedelbart efteråt drömmer en helt parallell dröm om att han har långt lockigt hår med kortare eller längre lockar i olika färger. Den vackraste och ljusaste locken sägs uttryckligen beteckna Olav den helige.

För Snorre liksom för många andra isländska sagaskrivare finns det alltså en övernaturlig plan

för hur historien skall utveckla sig, och den planen kan sägas hänga ihop både med kristen teologi och med gamla hedniska föreställningar om ödet och om den lycka eller olycka som är varje människas lott i jordelivet. Men detta metafysiska perspektiv hindrar inte Snorre från att också ha mer rationella förklaringar till att konflikter utvecklar sig som de gör eller till att vissa härskare klarar sig dåligt medan andra har framgång.

Drömmarna och anmärkningen om Håkon jarls död men också mycket annat, häribland inte minst de många mirakelberättelserna om Olav den helige, visar klart att Snorre står på kristendomens sida mot hedendomen, men det hindrar honom inte från att ofta sympatisera med individuella hedningar. Det finns passager i Heimskringla där han alldeles otvetydigt tar parti för lokala bondehövdingar som kommit i konflikt med kungamakten (se till exempel den i svensk historieskrivning ofta citerade berättelsen om Torgny lagman på Uppsalatinget!). Men det finns också i Heimskringla berättelser där tendensen tycks vara den rakt motsatta – och där kungen framstår som hjälten i förhållande till envisa, maktlystna och allmänt besvärliga småhövdingar. Opartisk är Snorre däremot sällan, fast den mening han för fram oftast är identisk med »allmänna opinionen».

Varken Bagge eller någon annan har hittills kunnat visa att Snorre eller andra sagaskrivare har en fullständigt genomtänkt historiesyn. Det är förmodligen lika svårt att hävda att dessa författare är konsekventa rationalister som att de är konsekventa kristna eller hedningar. Enligt poststrukturalistiska textteoretiker finns det som bekant inte något enhetligt författarsubjekt som kommer till uttryck i texter överhuvud. Det kan man ha delade meningar om. Själv tror jag dock det är tämligen meningslöst att hos Snorre försöka hitta en politisk filosofi à la Machiavelli eller Hobbes eller Aristoteles. Såväl de profetiska drömmarna som de skenbart »objektiva» konfliktskildringarna hör till den berättartradition som Heimskringla vidareför med endast marginella förändringar. Vid de ytterst få tillfällen då Snorre tycks föra in en egen kommentar eller filosofisk reflektion (som i anmärkningen om Håkon jarl) avviker han på intet sätt från det som var normalt kristet tänkande under medeltiden.

Man kan också uttrycka det så, att Snorre är ganska trivial och ointressant som politisk tänkare, men däremot är hans berättelse ytterst komplicerad och intressant motsägelsefull. Det hör till Sverre Bagges förtjänster att han ofta ser komplikationen och gör reda för den. Han kan dock inte motstå frestelsen att presentera Snorre som en modernare, objektivare och mer vetenskaplig historieskrivare än hans egen analys ger täckning för.

Snorre kan alltså varken uppfattas som en isländsk Machiavelli eller som en socialantropologisk Annales-historiker i medeltida kapprock. Han bör snarare karakteriseras som en ganska konservativ och traditionell medeltida krönikör vars originalitet i förhållande till »klerikal» (eller »aristokratisk») medeltida historieskrivning framför allt består i att han förfogar över en alldeles unik berättartradition.

6.

Preben Meulengracht Sørensen – som tidigare skrivit flera utmärkta verk om sagorna – har till synes skrivit sin danska doktorsavhandling *Fortælling og ære. Studier i islændingesagaerne* (Aarhus Universitetsforlag 1993) i direkt förlängning av William Millers bok men samtidigt inarbetat en del av sina egna äldre sagastudier i framställningen. Det har givit avhandlingen en något oenhetlig karaktär.

Om de i framställningen inarbetade sagastudierna kan mycket gott sägas. De bygger i allmänhet på de insikter som vunnits i den litteraturvetenskapliga sagaforskningen under 60- och 70-talen. Det mesta är omsorgsfullt, lärt och väl utfört.

Mer kontroversiell är dock den generella linje Sørensen driver i avhandlingen, fast han för fram den i mycket hovsamma former. Liksom Miller vill han nämligen visa att ättesagorna är ett slags »case studies» i fornisländsk verklighet, fast av litterariserad och idealiserad art. Också Sørensen uppehåller sig vid rättsfall och etiska konflikter, framför allt med sikte på att lyfta fram bakomliggande föreställningar om äran, som han anser vara styrande för det mesta som sagahjältarna gör mot varann. Därvidlag menar jag visserligen att han har rätt, men hans inriktning på de sociala konflikterna får honom ändå att bortse från en del av textens mest intressanta dimensioner.

Till skillnad från Miller är Sørensen litteraturforskare, och hans uttalade syfte är annorlunda än amerikanens såtillvida, att det är *texten* som är det

explicita föremålet för hans granskning. Så här skriver han s. 15:

> Jeg gennemgår både tekstlige og samfundsmæssige aspekter, men det er vigtigt for mig at understrege, at mit emne er teksterne, ikke samfundet bag dem. Hvor jeg beskriver sociale eller forfatningsmæssige institutioner, er det for at give en baggrund for teksterne, som kan bidrage til vores forståelse af dem, fordi den var forfatternes, skrivernes, fortællernes og deres publikums baggrund; men det er ikke mit formål at beskrive den historiske virkelighed bag teksterne for dens egen skyld.

I praktiken visar sig detta dock innebära, att Sørensen analyserar texterna *i den utsträckning* de skildrar samhällsförhållanden och sociala konflikter på ett någorlunda realistiskt sätt, däremot inte när de t.ex. handlar om drömmar, övernaturliga varsel, trolleri, spökerier eller järtecken. Ej heller går han in på sådana textavsnitt som har en uppenbart mytisk, retorisk eller romantiserande karaktär.

Någon fullständig strukturanalys av en ättesaga kan han därför inte genomföra i denna avhandling utan får nöja sig med att gå igenom texten styckevis och delt med tonvikt på enskilda släktkonflikters utveckling. Analysen genomförs ofta – liksom Millers motsvarande analyser – som ett slags balansräkning, där det gäller att visa vad den ena eller den andra parten vinner respektive förlorar i fråga om ära enligt folkmeningens vittnesbörd genom den ena eller den andra konkreta åtgärden, t ex blodshämnd, nid, betalning av böter o.s.v. Dessa analyser är genomgående skickligt och övertygande genomförda, ofta – liksom i Millers fall – med belysande paralleller från lagtexter och annat textmaterial från Sturlungatiden.

Problemet är emellertid att Sørensen (till skillnad från Miller eller Bagge) postulerar att sådana analyser säger den väsentliga sanningen om sagorna som *litterära* texter. Allt som är övernaturligt, mytiskt, ideologiskt, stiliserat och orealistiskt i dessa texter skjuts därmed ut i marginalen som något försumbart eller mindre betydelsefullt, trots att Sørensen själv erkänner att sagatexten inte ger någon exakt spegling av verkligheten eller någon pålitlig historisk sanning.

Sagorna framstår i Sørensens analys som idealrealistiska i den meningen, att de speglar ett samhällsideal och en rättsordning som på sagaskrivarnas tid var hotade med undergång men som människorna faktiskt ännu försökte att efterleva. Sagaskrivarna liknar ett slags tillbakaskådande, litterärt begåvade socialantropologer som levererar »case studies» av rättskonflikter ur Islands heroiska tidsålder för att tjäna som föredömen för deras egen samtid.

Enligt min mening leder detta till trivialisering av sagatexterna, trots att Sørensen i andra sammanhang visat sig vara en utmärkt textanalytiker. Låt oss se hur han behandlar Laxdöla-sagan – denna underbart mångfacetterade text, som bland annat innehåller det tragiska triangeldramat om Kjartan, Bolle och den stolta Gudrun Osvifsdotter!

Detta drama kulminerar som bekant då Gudrun hetsar sin make, Bolle, att döda Kjartan, som hon i grunden älskar och som också är Bolles bäste vän. De flesta av sagans läsare minns den sublima scen där Bolle efter dråpet återvänder till Gudrun som säger:

> »Goda dagsverken har vi gjort. Jag har spunnit garn till tolv alnar, och du har dräpt Kjartan.»
>
> »Sent», svarar Bolle, »skall den olyckan gå mig ur sinnet, även om du inte påminner mig om den.»
>
> »Slikt räknar jag inte för olycka», säger Gudrun. »Det tycktes mig att du var mer aktad den vintern Kjartan var i Norge än sedan, när han började trampa er under fötterna, så snart han kommit till Island. Men det nämner jag sist som jag tycker är bäst: att Hrevna (Kjartans hustru) nog inte går skrattande till sängs i kväll.»
>
> »Det är ovisst,» svarar Bolle och han är nu mycket vred, »om hon blir blekare vid denna nyhet än du. Jag tror nästan, att du skulle tagit det mindre djupt, om det varit jag, som legat kvar på valplatsen och Kjartan, som bragt dig budskapet.»

Den konflikt som leder fram till denna scen i kap. 49 analyseras av Sørensen som en ren släktfejd vars utgångspunkt ligger i en trivial strid mellan ett par bönder om fisk någon generation tidigare (kap. 14). Sørensen kan också övertygande visa, att det finns orsakstrådar som löper från denna fiskstrid ända fram till Kjartans död, och att det hela tiden handlar om kränkt ära som måste återupprättas, vilket medför att någon annan persons ära kränks i ett eskalerande mönster.

Men vad Sørensens analys missar är den våldsamma och frustrerade kärlekspassion som replikväxlingen mellan Bolle och Gudrun avslöjar och som rent *litterärt* rimligtvis är av långt större vikt än den triviala fiskstriden (det kan vi bland annat se av det faktum att läsarna minns scenen

mellan Bolle och Gudrun medan de i allmänhet glömmer bort fiskstriden).

Analysen ger heller ingen plats för den berömda scen flera kapitel tidigare (kap. 33), då Gudrun som ung flicka, långt innan hon ännu träffat Kjartan eller Bolle, berättar om sina drömmar, där hela kärlekstragedin förebådas i symbolisk form. Ej heller bryr sig Sørensen om att notera att en trollpacka ännu tidigare (kap. 31) hade lagt den förbannelsen på Kjartans far, Olav påfågel, att han skulle få se sin egen son ligga i sitt blod. I Gudruns dröm antyds att det är hon själv som bär skulden för tragedin. I den tidigare historien om Olav påfågel är det däremot trollpackans förbannelse som bär skulden. Sagans orsaksförklaringar är alltså ingalunda entydiga utan mångtydiga och komplicerade.

Vill man gå ännu längre tillbaka i sagans händelseförlopp, kan man också säga att tragedin har sin utgångspunkt i den mytiska scen (kap 12) där Kjartans farfar, Höskuld Dalakollsson, köper den trälkvinna som så småningom visar sig vara en irländsk kungadotter och efterhand blir Kjartans farmor. Därmed överförs nämligen till Island den kungliga irländska ridderlighet – eller med sagans eget uttryck »kurteisi» (av franskans *courtoisie*) – som efter riddarromantiskt mönster utmärker både Olav påfågel och hans son Kjartan, i det senare fallet med fatalt resultat.

Dråpet på Kjartan är alltså ödesbestämt långt i förväg, och det kan inte sägas vara ett resultat bara av *en enda* specifik släktfejd utan av en lång rad orsaker som delvis ligger i dunkel och pekar mot mytiska, övernaturliga krafter i det fördolda, både i själens djup och i historiens väv av orsaker och verkningar. Där finns säkert spår av verkliga rättsprocesser men också litterära mönster från folksagor, folksägner och romantiska riddarromaner. Om man i likhet med Sørensen inte väger in allt detta i analysen utan i stället låter släktfejder och rättskonflikter dominera hela texten, blir den *litterära* analysen lidande, hur många socialantropologiskt intressanta synpunkter på rättskonflikter om fisk man än till äventyrs kan presentera.

Ett annat exempel. Sørensen analyserar en rad enskilda moment i den fejd mellan skalden Gunnlaug och hans rival Hrafn som bildar huvudlinjen i Gunnlaug Ormstungas saga. Bland annat vill han visa att Helga, den kvinna som de båda hjältarna strider om, spelar en mer aktiv roll i fejden än man hittills har menat. Och det kan nog ligga en del rimlighet i hans tolkningar, tagna var för sig. Men de blir ändå till sist förfelade, därför att Sørensen inte tar tillräcklig hänsyn till den inledande dröm som anteciperar och strukturerar hela händelseförloppet.

Jag syftar alltså på den dröm (kap. 2) där Helgas far, Torsten Egilsson, ser två örnar – den ena med svarta ögon och järnklor – som kämpar om en vit svan tills båda faller ned döda. Drömmen tolkas så, att Torsten kommer att få en dotter som två hjältar – dvs. Gunnlaug och Hrafn – kommer att strida om. För att undgå drömmens profetia låter Torsten sedan sätta ut barnet Helga för att dö, men hon räddas förstås ändå till livet, så att allt inträffar som ödet från början bestämt. Tack vare denna inledande historia får hela sagan en mytisk-romantisk karaktär som gör det omöjligt att reducera dess händelseförlopp till en antropologisk »case study» i kränkt ära såsom Sørensen faktiskt försöker göra.

Mest kritisk är jag mot Sørensens avslutningskapitel som han kallat »Hedenskt eller kristent? En forskningshistorisk oversigt». Han vänder sig där mot de litteraturforskare – bl.a. jag själv – som på senare år försökt urskilja övergripande kristna mönster i sagorna. Han vänder sig också mot den mer traditionella forskning som uppfattar sagans föreställningsvärld som i huvudsak hednisk. Ej heller kan han acceptera de tolkningar som bygger på föreställningen att det finns *både* hedniska och kristna element i sagorna. Alla dessa typer av forskning är enligt Sørensen förfelade, eftersom den inte tar hänsyn till sagornas »eget» implicita värdesystem, som han menar varken är hedniskt eller kristet men knutet till en specifik traditionell rättsordning och en specifik social miljö på 1200-talets Island. Huvudsynpunkten – om jag förstår honom rätt - är att nästan allt som sker i sagorna kan förklaras till fyllest utifrån den vardagliga, sekulariserade och i huvudsak rationella äresetik han uppehållit sig vid i det föregående.

En sådan hållning innebär dock återigen, att man undervärderar sagatextens komplexitet. Låt mig ta ett välkänt exempel som Sørensen själv inte diskuterar men däremot behandlas från likartade utgångspunkter i amerikanen Robert Cooks »The Effect of the Conversion in Njáls saga», *The Audience of the Sagas*, Göteborg 1991 (en uppsats som Sørensen med instämmande åberopar). Frågan gäller varför den vise Njál i Njáls saga (kap. 129) väljer att låta sig och sin familj brännas inne på sin gård, fast hans fiende Flose ger honom

chansen att rädda sig ut. I texten antyds två helt olika förklaringar. Den ena är den som Njál själv ger till Flose, nämligen att han är för gammal att ta hämnd, och med skam vill han inte leva – dvs. en förklaring helt i »äres-etikens» anda. Den andra förklaringen, som också den uttalas av Njál själv men i samtal med familjen, går ut på att »Gud är full av nåd, och han kommer inte att låta oss brinna både i denna världen och den nästa.» I detta senare fall antyds alltså – liksom på flera andra ställen i sagan (jfr min bok *Njáls saga: A Critical Introduction*, 1976) – att branden på Bergtorshval skall uppfattas som en försoningseld, där Njáls söner måste sona det brott som deras dråp på den fromme Höskuld Hvitanäsgode innebar.

Detta kristna försoningsmotiv bryter sig i texten på ett intressant sätt mot den traditionella hämnd- och äresetik som både Robert Cook och Preben Meulengracht Sørensen med rätta anser vara dominerande i ättesagans värld. Det är just brytningen mellan kristendomen och den traditionella äresetiken som gör berättelsen om Njáls död till en av världslitteraturens stora texter.

På samma sätt som Cook väljer dock Sørensen att betrakta all uppenbart kristen tematik i sagan – inklusive ett inte så ringa antal uppenbarelser, mirakler och andra motiv ur helgonlitteraturen – som något i grunden ovidkommande, något som inte berör sagans realistiska, isländska kärna. Enbart äresetiken tillåts därmed gälla fullt och helt i sagans värld.

Sådana tolkningar innebär enligt min mening, att man berövar texten en viktig dimension och återför sagastudiet till den extremt »nordistiska» ståndpunkt som gällde för flera decennier sedan. Textens mystik och mytiska aura försvinner – allt detta som gör sagorna till världslitteratur och inte bara till lokala bygdekrönikor om isländska bönders inbördes fejder.

Tolkningar av detta endimensionella slag tycks representera en överreaktion mot den förträngning av »verkligheten» och »det nordiska» som onekligen ägt rum inom den internationellt orienterade litteraturvetenskapen under några decennier. Man blir inte alldeles överraskad, när Sørensen i slutet av sin bok säger sig vilja återuppväcka forskningstraditionen från Vilhelm Grønbechs *Vor Folkeæt i Oldtiden* (1909–12), ett genialt men numera föråldrat verk i äldre nordisk »Geistesgeschichte» och folklivsforskning, där ambitionen var att med texternas hjälp frilägga den tankevärld som Grønbechs forskargeneration ansåg vara helt specifik för forntidens nordgermanska folkstammar, innan de ännu kommit i kontakt med kristendomen och den europeiska skriftkulturen.

Möjligen har det länge funnits forskare som i hemlighet önskat Vilhelm Grønbechs tid tillbaka - den tid då sagaforskning ännu handlade om det fornnordiska bondesamhället, inte om narratologi, retorik, kristna symbolmönster, intertextualitet och andra nymodigheter med ursprung i modern litteraturforskning. Plötsligt tycks den historiska antropologin erbjuda en möjlighet att vrida klockan tillbaka och återvända till nordistikens källor.

Risken är dock inte stor för att detta faktiskt skall ske och sagastudiet ännu en gång återföras till ett studium av »Vor Folkeæt i Oldtiden». Ty den historisk-antropologiska metoden, som utan tvivel förnyat sagaforskningen, kan trots allt mycket väl förenas med litteraturvetenskaplig analys och ett erkännande av att sagan är långt mer än en idealiserad spegling av fornnordisk verklighet.

Även en »case study» ur den fornisländska rättshistorien kan vara en konstnärlig artefakt med mytiska och ideologiska inslag från medeltidslatinsk och riddarromantisk litteratur. Mentalitetshistoriska och antropologiska synpunkter kan anläggas också på sådana ingredienser i sagorna som drömmar, trolleri, profetior och kristna mirakel.

Faktiskt är detta vad åtskilliga sagaforskare just nu är i färd med, om man får döma av föredragen vid den tionde internationella sagakonferensen, som avhölls i Akureyri på isländska nordlandet 1994 under medverkan av ca 250 forskare från hela världen, häribland rätt många från Sverige, glädjande nog. Ämnet var denna gång »samtidssagor», främst Sturlunga, och det historisk-antropologiska sagastudiet var starkare representerat än på många år.

Men intresset var ingalunda begränsat till sagornas mer eller mindre »realistiskt» skildrade rättsfall. Och majoriteten av de närvarande forskarna – historiker lika väl som litteraturvetare – tycktes vara överens om att sagatexterna, trots att de onekligen förmedlar intressanta inblickar i Sturlungatidens »verklighet», snarare liknar trollspeglar än riktiga speglar.